

The research has a practical bearing on the further development of legal science, improvement of legislation that regulates organization and functioning of the judicial branch in Ukraine.

The article analyzes current status of this problem in the scientific literature. It is proved, that the strategic role of judicial branch is to guaranty human and civil rights and freedoms, as well as ensure effective activity of the other branches. A variety of approaches that are used in legal science when considering the concept «judicial branch» is established. It is proved, that at the present stage judicial branch, as a part of the state apparatus of Ukraine and CIS countries, participates in realization of all state functions and acquires universal character.

Keywords: Constitution, CIS countries, state power, judicial branch, model of judicial branch, theoretical-comparative analysis, mechanism of mutual inhibitions and counterbalances.

УДК [347.94+347.998.85](477)

О. П. Цюпак

ОЦІНКА ДОКАЗІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРАВОВИЙ ТА ЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

З використанням методів системного аналізу, узагальнення, порівняння, дедукції з'ясовано сутність поняття оцінки доказів через розкриття елементів та процесів, що складають його зміст. Означено механізми впливу на процес оцінки доказів з метою оптимального поліпшення його якості. Визначено напрями подальшого розвитку суспільних відносин у цій сфері.

Ключові слова: оцінка доказів, внутрішнє переконання, професіоналізм, компетентність, професійна інтуїція.

Частиною другою статті 55 Конституції України [1] кожному гарантовано право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, яке реалізується у формі здійснення правосуддя, у тому числі в рамках адміністративного судочинства. Ефективність механізму захисту прав і свобод людини багато в чому залежить від якості процедури судового розгляду справ в адміністративному судочинстві, її максимальної нормативної урегульованості.

З метою сприяння особі у захисті її прав і свобод та встановленні об'єктивної істини у справі необхідним є дослідження теорії та практики доказування та насамперед всебічне опрацювання, вдосконалення існуючих і розробка нових прийомів та засобів поліпшення оцінки доказів у процесі відправлення адміністративного судочинства.

Складність оцінки доказів, що зумовляє, у свою чергу, й одну із основних її проблем, полягає в тому, що результат завжди має належну процесуальну форму, проте сам процес оцінки виходить за

межі процесуальних дій, оскільки є розумовим процесом, на який також впливають фактори, що не мають правового характеру. З огляду на викладене необхідним є дослідження та подальше вдосконалення як процесуальних механізмів оціночної діяльності, так і неправових умов, що впливають на її перебіг та результати.

Вивченню проблем регулювання оцінки доказів у адміністративному судочинстві велика увага приділялась у наукових працях в рамках не тільки правових галузей знань, але й у інших сферах наукової діяльності, в тому числі таких, як психологія. Значний внесок у дослідження проблем забезпечення оціночної діяльності суду на різних етапах процесу та за участю учасників – суб'єктів владних повноважень внесли такі вчені: О. І. Безпалова, А. В. Бердникові та В. А. Біленко, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, П. В. Пантаієнко та ін. Проте багато правових та наукових аспектів цієї проблеми залишаються вивченими не повною мірою.

Метою статті є дослідження наукових поглядів на проблеми процесу оцінки доказів у адміністративному судочинстві, а завданням – визначення пріоритетних напрямів подальшого розвитку суспільних відносин у сфері оптимізації правового регулювання основ оцінювання доказів судом. Її новизна полягає в тому, що вперше надано авторський погляд на проблеми визначення змісту, механізмів здійснення, основних чинників впливу на процеси оцінки доказового матеріалу суддею під час розгляду адміністративних справ та окреслено тенденції розвитку суспільних відносин у досліджуваній сфері.

Одним із ключовим елементів процесу доказування є дослідження та оцінка доказів, оскільки цей процес є важливою умовою прийняття законного та обґрунтованого рішення в адміністративному судочинстві. Беззаперечно, встановлення істини у справі передусім залежить від цього процесу.

Питання оцінки доказів у адміністративному судочинстві врегульовано нормами ст. 86 Кодексу адміністративного судочинства України [2]. Загальне правило оцінки доказів сформульоване у ч. 1 зазначеної статті. Так, суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. З огляду на закріплену законодавцем норму оцінка доказів передусім залежить від одного основного важеля – внутрішнього переконання судді, натомість інші фактори (всебічне, повне, об'єктивне та безпосереднє дослідження наявних у справі доказів) є базою для формування внутрішнього переконання і об'єктивним критерієм для його перевірки. Складність та проблематика питання оцінки доказів під час здійснення правосуддя як раз і полягає у наявності таких дещо суб'єктивних факторів, які не мають чітких правових

передумов, процесуальними нормами не регулюються, проте чинять безпосередній вплив на результати такої оцінки.

Зміст поняття «внутрішнє переконання» включає сформоване під час розгляду справи уявлення судді про те, як слід вирішити спір. При цьому внутрішнє переконання в адміністративному судочинстві стосується передусім конкретного публічно-правового спору, тоді як переконання як загальне поняття та елемент правосвідомості знаходиться за межами такої адміністративної справи та виражає погляди, ідеї, яких дотримується суддя у повсякденному житті. Фактично внутрішнє переконання формується на психологічному рівні, коли суддя надає перевагу одній чи іншій стороні у справі виходячи з фабули такої справи та правових позицій сторін, проте не буде помилою визначити, що на внутрішнє переконання судді впливають також життєвий досвід, громадська думка, особисте ставлення до сторін та інші фактори, які мають здебільшого суб'єктивну складову та не відносяться до обставин процесуального характеру.

З урахуванням сутнісного змісту поняття «внутрішнього переконання», яке покладено в основу процесу оцінки доказів у адміністративному судочинстві, логічним є висновок, що під оцінкою доказів належить розуміти висновки суду, який розглядає справу, про достовірність чи недостовірність одержаних фактичних даних щодо обставин кожної конкретної справи. І без перебільшення можна зазначити, що у проблемі оцінки доказів питання правового характеру переплітаються з проблемами логіки, психології та інших наук.

Беззаперечно, оцінка доказів є передусім розумовою діяльністю. Багатогранність процесів, що складають розумову активність людини загалом та правозастосовця зокрема, спіткає до висновку, що оціночна діяльність у межах адміністративного процесу має передусім загальні риси, притаманні процесам пізнання і логічного мислення. Так, наприклад, уявлення про фактичні обставини справи формується у судді поступово у процесі оціночної діяльності, а саме: під впливом сприйняття та розпізнавання певних, так би мовити, «образів» (ними можуть бути предмети матеріального світу, інформація), їх переробки, оцінки й аналізу. Тільки після цього процес оцінки завершується з прийняттям рішення по суті спору, що розглядався.

З урахуванням позиції Т. О. Коломієць та В. А. Біленко [3, с. 190], а також зважаючи на деякі специфічні риси, притаманні процесам розумової діяльності, в тому числі процесам аналізу, синтезу та оціночного мислення, можна вважати, що процес оцінки доказів також характеризується перш за все проблемністю, тобто спроможністю вбачати проблемний аспект при зовнішній очевидній простоті, динамічністю мислення, його широтою, глибиною,

оригінальністю. Фактично суд, здійснюючи оцінку доказів у справі, має бути спроможний швидко осмислювати сформовану ситуацію, охоплювати в рамках розумового процесу перелік різних питань, які постають, вирішення та розв'язання яких матиме суттєвий вплив на результат розгляду спору, проникати в сутність проблеми у спорі, що розглядається, а також аналізувати проблему різносторонньо.

Процес мислення є дещо хаотичним та не передбачає чіткої системи дій. Складність досліджуваної інформації, її різноманітність та великий обсяг можуть викликати у осіб, які провадять професійну діяльність із судового розгляду справ, певні проблеми, у тому числі під час оцінки доказів. Так, у зазначеної категорії осіб може розвиватись схильність до спрощення проблем, застосування вже відомих та випробуваних засобів і прийомів дослідження та оцінки доказів без урахування усієї складності спору про право, схильність до розумових і мовних штампів. Не буде помилкою зазначити, що професійний догматизм є характерною рисою сучасного процесу здійснення правосуддя і має відповідний вплив на всі процеси у рамках здійснення судочинства. Він може проявлятися у ігноруванні психологічних теорій, зневажливому відношенні до науки, інновацій, у самовпевненості та завищеній самооцінці, а також у перебільшеній орієнтації на свій формальний досвід тощо [3, с. 191]. Проблема професійного догматизму у правників-адміністративістів у сучасних умовах є актуальною, однак її вирішення від факторів зовнішнього світу залежить лише опосередковано, натомість вагомий вплив на її розв'язання мають здебільшого підвищення рівня правосвідомості, професіоналізму та компетентності особи, яка здійснює правосуддя.

Професіоналізм суддів та їх компетентність є комплексними поняттями, їх багатогранність проявляється насамперед у сукупності факторів, що складають їх зміст. Передусім професіоналізм передбачає здатність особи (в освітньому, психологічному, розумовому та навіть фізичному аспектах) виконувати покладені на неї обов'язки свідомо, в повному обсязі та на високому рівні. Для суддівського корпусу професіоналізм має ще одне необхідне підґрунтя – відповідність кваліфікаційним вимогам, установленим чинним законодавством. Компетентність є за обсягом ширшим поняттям та включає в себе обізнаність з необхідними теоретичними та практичними аспектами професії, здібність до виконання обов'язків, кваліфікованість і той же професіоналізм.

Як зазначає О. І. Безпалова [4], професіоналізм і компетентність суддів є одними з європейських принципів адміністративного права та належного управління, а отже ігнорувати такі чинники та їх вплив у рамках сучасного адміністративного судочинства України неприпустимо.

Узагальнюючи існуючі наукові праці та теорії, Т. О. Коломоєць та В. А. Біленко розглядають компетентність у сукупності трьох основних аспектів: смислового, який містить адекватність осмислення ситуації; проблемно-практичного, що забезпечує адекватність розпізнавання ситуації, адекватну постановку й ефективне виконання цілей, завдань; комунікативного, який фокусує увагу на адекватному мовленні у ситуаціях певного контексту та з приводу цих ситуацій [3, с. 159]. Звісно, така позиція заслуговує на увагу, проте акцентує увагу лише на, так би мовити, зовнішній стороні цього явища, натомість залишає поза увагою певні психологічні елементи. В силу складності та неоднозначності поняття «компетентність» необхідним є також урахування впливу мотиваційних та ціннісних чинників, які формують свідомість юриста-адміністративіста, як то: поважне, відповідальне відношення до якості професійної діяльності, розуміння суспільної важливості виконуваної роботи тощо.

Крім того, одним із елементів, що впливає на формування внутрішнього переконання судді, а отже і на результати оціночної діяльності, є інтуїція правника. У психологічному словнику зазначено, що інтуїція (лат. *intuitio* – пильне вглядання) – філософське поняття, що виражає здатність досягнення істини шляхом прямого її розсуду без доказу. Психологічно інтуїція – безпосереднє відображення зв'язків між предметами і явищами реального світу; має дві форми: ще не усвідомлене примітивне мислення, здійснюване на основі каузального рефлексу, властиве і вищим тваринам; мислення, що стало несвідомим, яке здійснюється на підставі високоавтоматизованих розумових навичок, узагальнених внаслідок великого досвіду в галузях їх прояву [5]. З наведеного вище визначення вбачається, що знання, добуте інтуїтивно, має за підґрунтя цілий масив знань та вмій. Виключно в такому аспекті інтуїтивне знання може мати вагу у сфері професійної діяльності правника, та тільки в такому випадку може формуватись так звана професійна інтуїція.

Засновником теорії професійної інтуїції вважається В. Ф. Асмус. Він вважав, що взаємодія усвідомленого та неусвідомленого, взаємодія логіки та інтуїції в пізнанні істини і є основною проблемою. Акт інтуїтивного пізнання характеризується впливом інтелектуальних установок, загального розвитку особистості. Саме набуті знання у сукупності зі здатністю творчо та неупереджено мислити, аналізувати представлені до вивчення факти впливають на виникнення інтуїтивних знань та роблять можливим їх застосування з метою виявлення об'єктивної істини у справі [3, с. 192–193].

Акцентуючи увагу на процесах розумової діяльності, психологічних процесах та інших подібних факторах, що впливають на оцінку доказів через свідомість суб'єкта, який її провадить, не слід забувати, що оціночні процеси думки під час доказування завжди

проявляються у конкретних процесуальних діях та підлягають правовому регулюванню, тобто підпадають під дію норм права.

Зважаючи на викладене вище, цілком закономірним є висновок, що оцінка доказів має внутрішню (логічну) і зовнішню (правову) сторони. Правова сторона оцінки доказів виражається в тому, що логічні операції здійснюються суб'єктами адміністративно-правових відносин; вивченню підлягають лише дані, отримані в передбаченому законом порядку; мета оцінки не вільна, а визначена законом, результат оцінки завжди виражається у вчиненій процесуальній дії.

Взагалі, значення такого елементу доказування, як оцінка доказів в адміністративному судочинстві України, важко переоцінити. Суттєва проблематика цього питання полягає в тому, що жодний із сучасних процесуальних законів не містить чітко визначених критеріїв, за якими суддя має оцінювати докази, віддавати перевагу окремим із них перед іншими. Таким чином, створюються сприятливі умови для ігнорування, зневажливого відношення до засад адміністративного судочинства, особливо в частині оцінки переконливості доказів судом, що призводить до постановлення неправосудних судових рішень.

Для вирішення існуючих проблем у оцінці доказів необхідним, але не єдиним способом є зміна чинних процесуальних норм. Рух у напрямку вдосконалення процесуальних норм вже розпочато – до Верховної Ради України народним депутатом України В. Р. Мойсиком внесено проект Закону «Про схвалення Концепції запобігання корупції у системі судів загальної юрисдикції», яким запропоновано у процесуальному законодавстві передбачити: чітку систему критеріїв оцінки доказів та переваги одного доказу над іншим під час ухвалення рішення; можливість перевірки обґрунтованості врахування чи неврахування судом поданих у судовій справі доказів у процедурах касаційного перегляду судових рішень [6].

Таким чином, можна зробити **висновки**, що оцінка доказів у адміністративному судочинстві – сукупність дій та процесів, за результатом яких має бути віднайдена відповідь на питання, чи можна вважати певну інформацію достатнім та достовірним доказом у спірних правовідносинах, як окремо, так і з огляду на інші докази у їх сукупності. Вона покликана, без сумніву, встановити дійсні обставини розглядуваної справи з метою правильного з точки зору чинного законодавства вирішення спору між сторонами. Процеси оціночної діяльності суддів під час здійснення ними правосуддя можуть охоплювати весь розгляд справи та мати вплив на вирішення чи не кожного процесуального питання, включаючи попередню й остаточну оцінку доказового матеріалу.

Оцінка доказів як процесуальна категорія є багатогранною та вміщує елементи правового і не правового характеру. Так званий

зовнішній аспект цього поняття є сталим та чітко визначеним, оскільки врегульований нормами Кодексу адміністративного судочинства України. Фактично він є рівнозначним процесуальній формі вираження дій суду під час проведення оціночної діяльності та результатів проведеної оцінки доказів у справі. Внутрішня структура досліджуваного явища є складнішою, більш мінливою. В її основі лежать процеси, що чіткому регулюванню з боку законодавця не піддаються, а отже, є складними для вивчення та, в силу їх суб'єктивності, утрудненою є можливість застосування методів правового впливу на їх перебіг та результати. Внутрішнє переконання судді як основний фактор оцінки доказів хоч і закріплений законодавцем у процесуальних нормах, проте не може вважатися цілком правовою категорією. Влив на його формування не тільки фактів об'єктивної реальності, наведених у спірних правовідносинах, і достовірних знань, але і рівня професійних умінь та навичок правника, а також цілого масиву елементів психоемоційного характеру спіткає до необхідності вдосконалення не лише законодавчого механізму дій правника-адміністративіста у процесі оцінки доказів, але і до створення (удосконалення) на рівні держави цілої низки факторів неправового характеру, зокрема: підтримання оптимально необхідних жорстких умов для відбору кандидатів до корпусу професійних суддів, що дозволяє обирати серед претендентів осіб із високим рівнем професійних знань, наділених здатністю аналізувати отриману інформацію та робити відповідні висновки, які мають стабільний психоемоційний стан, витривалі до стійких розумових навантажень, здатні самостійно (проте не свавільно) приймати рішення, є відповідальними до виконання професійних обов'язків. Необхідним також є створення належних умов для підвищення професійної майстерності суддівського корпусу (матеріально-технічних, кадрових умов, доступу до юридичної інформації тощо). Лише вдосконалення процесуальних норм у системі із зазначеними вище умовами може дати позитивний відбиток на процесах оціночної діяльності в адміністративному судочинстві, що дозволить, у свою чергу, забезпечити належний рівень правосуддя в Україні.

Список використаних джерел: 1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. 2. Кодекс адміністративного судочинства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>. 3. Коломєць Т. О. Особливості застосування оцінних понять в адміністративно-деліктному процесі : монографія / Т. О. Коломєць, В. А. Біленко ; Запорізь. нац. ун-т. – Запоріжжя : ЗНУ, 2012. – 240 с. 4. Безпалова О. І. Можливості використання в Україні європейських принципів адміністративного судочинства / О. І. Безпалова // Вплив Європейського союзу на національне адміністративне судочинство : матеріали наук.-практ. конф. 25–26 трав. 2011 р. – Харків : ХНУВС, 2012. – С. 20–26. 5. Інтуїція // Психологічний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://smerfero.com/dictionary/intujitsiya/>. 6. Про схвалення Концепції запобігання корупції у системі судів загальної юрисдикції : проект Закону України від 17.03.2009 № 4220 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF39800I.html.

Надійшла до редколегії 05.06.2014

Цюпак О. П. Оценка доказательств в административном судопроизводстве: правовой и логический аспекты

С использованием методов системного анализа, обобщения, сравнения, дедукции выяснено сущность понятия оценки доказательств через раскрытие элементов и процессов, которые составляют его сущность, определено механизмы влияния на процесс оценки доказательств с целью оптимального улучшения его качества, определено направления дальнейшего развития общественных отношений в этой сфере.

Ключевые слова: оценка доказательств, внутреннее убеждение, профессионализм, компетентность, профессиональная интуиция.

Tsiupak O. P. Evidence estimation in administrative legal proceedings: legal and logical aspects

Objective is to research scientific views on the problems of evidence estimation process in administrative legal proceedings, to determine priority areas for the further development of public relations in the field of optimization of legal regulation of evidence estimation's bases by the court.

Methods. General scientific methods of research like system analysis, generalization, comparison are used in the paper. The method of deduction while characterizing the notion evidence estimation based on the common features of the thinking process is also used.

Results. The essence of the evidence estimation process by researching the concept of moral certainty and elements that affect its formation is elucidated. The ways of legal regulation's further improvement and the optimal ways of illegal impact on the evidence estimation process are formulated on the basis of conducted research.

Scientific novelty. Scientific positions concerning defining the notion evidence estimation in administrative legal proceedings are improved. The ways of optimizing the impact on the evidence estimation process within the administrative process both by legal methods and under no procedural field are offered.

The practical significance. Suggested approach concerning defining the essence of the evidence estimation in administrative legal proceedings makes possible to determine the ways of optimal legislative regulation of court's mechanism of estimation activity, to improve illegal impact methods on the process of moral certainty formation aiming at adoption of lawful decisions.

Keywords: evidence estimation, inner conviction, professionalism; competence, professional intuition.

